

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Historie vzniku behaviorismu a jeho postavení
v současném výzkumu lidské mysli**

Adéla Sommerová

Plzeň 2019

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

**Historie vzniku behaviorismu a jeho postavení
v současném výzkumu lidské mysli**

Adéla Sommerová

Vedoucí práce:

Mgr. Michal Polák, PhD.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2019

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2019

.....

Děkuji vedoucímu své bakalářské práce panu doktoru Michalu Polákovi za vedení práce a konstruktivní připomínky.

Obsah

Úvod	1
Počátky behaviorismu	3
Předchůdci behaviorismu a ruská reflexní škola	4
Analytický behaviorismus ve filosofii mysli	7
Kritika dualismu u Gilberta Ryla	8
Kategoriální chyba a „dogma ducha ve stroji“	8
Mentální dispozice	10
Logický behaviorismus v pojetí Rudolfa Carnapa	13
Psychologický behaviorismus a jeho představitelé	16
Neobehaviorismus	18
Význam psychologického behaviorismu	19
Přínos behaviorismu současné psychologii	20
Kritika behaviorismu	22
Noam Chomsky a kritika Skinnerova pojetí behaviorismu	23
Filosofická kritika z pohledu funkcionalismu	24
Vnímání bolesti z pohledu funkcionalismu	24
Putnamova kritika behaviorálních dispozic	25
Psychologická kritika behaviorismu	28
Kritika behaviorismu z pohledu kognitivních psychologů	29
Shrnutí vlivu behaviorismu	32
Závěr	34
Seznam literatury	36
Resumé	38

Úvod

Tato práce pojednává o vzniku a vývoji behaviorismu v oblasti filosofie a psychologie. Jejím cílem je představit klíčové aspekty behaviorismu v oblasti filosofie a psychologie a jeho přínos současnému výzkumu lidské mysli.

První kapitola této bakalářské práce je věnována počátkům vzniku behaviorismu a historickému odůvodnění jeho vzniku. Dále jsou zde zmíněni předchůdci behaviorismu a jejich práce a poznatky, které k pozdějšímu formování tohoto směru značně přispěly.

Druhá kapitola se věnuje přesahu vlivu behaviorismu do filosofické roviny, zejména oblasti filosofie jazyka, což je známé jako analytický behaviorismus. Tato kapitola si klade za cíl poukázat na způsob, jakým se smýšlení o jazyku promítlo do behavioristických koncepcí. Je zde pojednána koncepce Gilberta Ryla, který patří k představitelům analytického behaviorismu a své behavioristicky orientované představy zohledňuje v kontextu používání jazyka. Dále je zde popsán logický behaviorismus v pojetí Rudolfa Carnapa na základě analýzy jeho článku *Psychology in Physical Language*.

Třetí kapitola se věnuje psychologickému behaviorismu v tradičním pojetí jeho zakladatele Johna B. Watsona. Dále jsou zde zmíněni představitelé neobehaviorismu jakožto navazujícího proudu, který představuje jistou revizi raného Watsonova behaviorismu. V další části této kapitoly je popsán historický význam behaviorismu a především jeho přesah do současnosti – v jakých oblastech jeho myšlenky stále přetrvávají.

V úvodní části čtvrté kapitoly jsou zmíněny příčiny postupného úpadku dominantního postavení behaviorismu, které následně přispěly ke kritickým ohlasům. Prvním uvedeným příkladem v této kapitole je kritika behaviorismu z pohledu lingvisty Noama Chomského a také zdůvodnění, proč se z pohledu psycholingvistiky behaviorismus nemohl dále vyvíjet. Dále je zde pojednána filosofická kritika behaviorismu, konkrétně z pohledu funkcionalismu, s využitím metody komparace behavioristických a funkcionalistických argumentů Hilaryho Putnama. Druhá část čtvrté kapitoly je věnována psychologické kritice behaviorismu, jenž spočívá zejména v argumentech kognitivních psychologů.

Poslední kapitola má představovat shrnutí obsahu behavioristických myšlenek a jejich význam v historii vývoje psychologie, a rovněž podobu jejich uplatnění v současném přístupu k lidské mysli.

Počátky behaviorismu

Behaviorismus jako psychologický směr vznikl na počátku 20. století v návaznosti na pozitivistickou tradici předchozího století a velmi rychle se stal obecně přijímaným názorem. Jeho hlavním cílem byla reforma psychologie jakožto vědecké disciplíny, která je postavena na viditelných a měřitelných základech. Oproti předchozí době, kdy psychologie využívala zejména metody introspekce, která pracovala se zavádějícími pojmy jako je „vědomí“, „mysl“, „mentální stavy“. Pro behavioristické teorie navíc není nutné osvojení správných technik metody introspekce a jejich záznamů.¹

Právě kvůli absenci zájmu o mentální stavy se behavioristé domnívali, že je možné pro své experimenty využívat i určité druhy zvířat. Toto přesvědčení vycházelo mimo jiné z Darwinova učení, a jeho představy o spojitosti člověka s ostatními živočišnými druhy – na tyto myšlenky navázalo mnoho badatelů v oblasti srovnávací psychologie. Mnozí z nich se domnívali, že myšlenkové procesy živočichů a lidí jsou v podstatě totožné, jen u živočichů jednodušší. V každém případě má být možné je vysvětlit pomocí reflexů a jednoduchých asociací, není tedy třeba předpokládat přítomnost nějakých vyšších funkcí, jako je myšlení.²

Mnoho behavioristů v těchto teoriích našlo inspiraci pro své bádání. Zastánci behaviorálního přístupu byli přesvědčeni, že mezi chováním člověka a zvířete v zásadě není kvalitativní rozdíl, záleží jen na patřičných podnětech a vhodném prostředí. Proto byla zvířata pro jejich experimenty hojně využívána.³

Za další z výhod behaviorismu byla považována právě skutečnost, že jeho zkoumání se omezuje na viditelné projevy, tedy chování. Odpadají tak složité otázky ohledně zkoumání neproniknutelné lidské mysli, jejíž obsahy jsou nám nepřístupné, proto ani nemá význam se jejich studiem zabírat, a pro vysvětlení chování z pohledu behavioristů beztak není jejich poznání důležité. Jak se později vyjádřil jeden z antibehavioristů „*Psychologie nejprve prohrála duši s Darwinem a nyní mysl s Watsonem.*“⁴

¹ TVRDÝ, Filip, *Nesnáze introspekce*, Praha: Togga 2015, s. 65.

² HUNT, Morton, *Dějiny psychologie*, Praha: Portál 2000, s. 235.

³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž, s. 246.

Mozek v tradičním behavioristickém pojetí představuje černou skříňku (black box), k jejímž obsahům není možné proniknout objektivními metodami. Je tedy třeba zaměřit se na pozorovatelná fakta – především chování.⁵

Behaviorismus se stal velice populárním a téměř na půl století dominujícím směrem v americké psychologické tradici. Z historického pohledu bývají zmiňovány i další možné příčiny popularity behaviorismu, které mají spíše kulturní a společenský základ. Jednou z nich se zdá být právě praktičnost jeho využití. Dále také možnost vysvětlení pomocí pojmů označujících pozorovatelné a hmatatelné jevy, což nejlépe korespondovalo s potřebami tehdejší americké společnosti, která hledala v nestabilní době plné dosud neznámých fenoménů (v důsledku urbanizace a industrializace) možnost prakticky využitelného poznání, což právě behaviorismus umožňoval. Navíc se dobře doplňoval také s převládajícím antiintelektualistickým naladěním – v jistém smyslu tak ospravedlňoval neznalost hlubinné psychologie.⁶

Za další možnou příčinu může být považováno po první světové válce obecně negativní naladění vůči německé psychologii a s tím související potřeba se proti ní vymezit.⁷ Nicméně pozdější neobehavioristická tradice nachází inspiraci u logických pozitivistů – zejména Vídeňského kroužku – a jejich snah o nalezení vědecky smysluplných výroků.⁸ Jejich použití mělo být možné aplikovat také na oblast psychologických výroků.

Na behaviorismu je zajímavé především to, že se ze všech směrů psychologie snaží co nejvíce přiblížit přírodním vědám. Mentální stavy považuje za neobjektivní, někdy dokonce neexistující entity a snaží se je z psychologie zcela vytěsnit.⁹

Předchůdci behaviorismu a ruská reflexní škola

Na přelomu devatenáctého a dvacátého století psycholog Edward Lee Thorndike formuloval své závěry, které měly později značný vliv na formování behavioristické teorie. Thorndike se během své kariéry zabýval studiem zvířat a jejich schopností učení, přičemž provedl mnoho

⁵ PLHÁKOVÁ, Alena, *Dějiny psychologie*, Praha: Grada 2006, s. 149.

⁶ HUNT, *Dějiny psychologie*, s. 252.

⁷ Tamtéž.

⁸ PLHÁKOVÁ, s. 159.

⁹ POLÁK, Michal, *Filosofie mysli*, Praha: Triton 2013, s. 78.

experimentů. Výsledky jeho pokusů odhalily, že naučené chování souvisí s motivací dosažení odměny – v tomto případě se kočka uzavřená ve skříňce naučila ovládat jednoduchý mechanismus otevření dvířek, aby dosáhla na potravu. K jejímu chování však podle Thorndika nevedlo myšlení nebo nějaké hlubší porozumění situaci, ale náhodný sled pohybů, které nakonec vedly k dosažení cíle. Následným opakováním pokusu došlo k vyřazení neúčinných úkonů a k osvojení potřebného manévru.¹⁰

Raní američtí behavioristé dále navazují zejména na ruské fyziology – představitele tzv. ruské reflexní školy, kteří se rovněž proslavili především pokusy se zvířaty a přísně materialistickým a objektivistickým přístupem ke studiu lidské psychiky.¹¹

Za zakladatele ruské reflexní školy je považován Ivan Michailovič Sečenov. Tento badatel poprvé použil termín „reflexní oblouk“, kterým nahradil dosavadní pojem „asociace“. Schéma reflexního oblouku zahrnuje na počátku smyslové podráždění, pokračuje přes mozkovou aktivitu a končí svalovým pohybem. Ve svém díle *Mozkové reflexy* sloučil veškerou reflexní nervovou aktivitu s psychickými činnostmi.¹² Na rozdíl od zvířat se u lidí setkáváme nejen s jednoduchými bezděčnými, ale také úmyslnými reflexy, za něž zodpovídají vyšší mozková centra. Podle Sečenova myšlení není nic jiného než forma reflexu v utlumené podobě, který pozbyl svoji poslední efektorickou část. Podle Sečenova je psychický život podřízen neměnným zákonitostem, které lze odhalit pomocí srovnávací psychologie a fyziologické analýzy. Psychologie tedy může být považována za skutečnou vědu, protože zkoumá souvislosti mezi nervovými procesy a psychickými jevy.¹³

Dalším a nejvýznamnějším představitelem ruské reflexní školy je Ivan Petrovič Pavlov. Četba Darwinových a Sečenových děl ho natolik ovlivnila, že opustil předchozí studium teologie a začal se věnovat přírodním vědám, zejména vědecké a výzkumné činnosti. Proslavil se především pokusy se psy, kterým implantoval vývody ze slinných žláz. Za několik dní si povšiml, že psi začali slinit ještě před podáváním potravy na základě přijatého podnětu souvisejícího s procesem krmení – např. při otevírání dveří do laboratoře.

¹⁰ HUNT, s. 236 – 238.

¹¹ PLHÁKOVÁ, s. 149.

¹² Tamt.

¹³ Tamt, s. 149 – 150.

Na základě tohoto zjištění Pavlov zahrnul do experimentů další neutrální podněty, které předcházely podávání potravy – zvuk metronomu, rozsvícení světla atd. a zjistil, že psi vykazují stejné reakce ve všech případech.¹⁴

Výsledek svých pokusů Pavlov označil jako podmiňování a začal ho blíže zkoumat. V této souvislosti zavedl další pojmy – např. nepodmíněný a podmíněný reflex. K udržení těchto nových neurologických spojení je však zapotřebí častého opakování, jinak dojde k vyhasínání. Podle Pavlova je podmiňování fyziologický proces, který lze zkoumat na základě vztahů mezi vnějšími podněty a měřitelnými tělesnými reakcemi.¹⁵

¹⁴ PLHÁKOVÁ, s. 150 – 151.

¹⁵ Tamtéž, s. 152.

Analytický behaviorismus ve filosofii mysli

Psychologická tradice však nebyla jedinou disciplínou, kde se behavioristické poznatky setkaly s úspěchem. Významný vliv také měly v oblasti analytické filosofie. Mnoho filosofů se ve svých teoriích filosofie jazyka inspirovalo behavioristickými myšlenkami, a tak se behaviorismus, jenž byl původně psychologickým směrem, dočkal také mnoha revizí poplatným přístupům, se kterými se jeho poznatky prolínaly. O projevech behaviorismu ve filosofických přístupech bude pojednáno v následujících kapitolách.

Analytický nebo také logický behaviorismus je významným proudem behaviorismu zejména proto, že umožnil vznik filosofie mysli v rámci analytické filosofie. Zatímco psychologický behaviorismus usiluje o naprosté vytěsnění mentálních fenoménů z předmětu psychologického zkoumání a snaží se popsat a vysvětlit chování bez použití mentálních termínů, behaviorismus ve filosofickém pojetí se pokouší o nalezení shody mezi fyzickými projevy mysli a chování a jeho sémantickou interpretací. Mysl je v tomto případě ztotožněna s dispozicemi k chování.¹⁶

Analytický behaviorismus mimo jiné klade důraz na převoditelnost psychologických tvrzení na tvrzení pojednávající o pozorovatelné fyzikální realitě. Ke každé větě, která má význam v psychologickém jazyce, musí existovat ekvivalent v jazyce fyziky popisujícím fyzický svět. Smysluplný výraz může být definován prostřednictvím psychologických termínů, které referují k behaviorálním nebo fyzikálním jevům. V praxi tedy nemůže nastat situace, na níž bychom mohli použít psychologický výraz, ale behaviorální ne. Analytický behaviorismus bývá spojován především se jménem Carla Hempela a Gilberta Ryla.

Carl Hempel (podobně jako Rudolf Carnap) patří k představitelům vyhraněné formy jazykového behaviorismu – je přesvědčen o přeložitelnosti psychologických tvrzení do tvrzení vypovídajících o fyzikální realitě, čímž se rozumí pozorovatelné projevy stavů organismu. Věty z psychologické terminologie tedy mají význam zkratk popisů dění ve fyzickém světě. Hempel to formuluje takto: *„Ještě jednou zřetelně vidíme, že význam psychologického tvrzení spočívá výhradně ve funkci zkratky popisu určitých způsobů fyzických reakcí charakteristických pro těla lidí nebo zvířat.“*¹⁷

¹⁶ NOSEK, Jiří, *Mysl a tělo v analytické filosofii*, Praha:Filosofia 1997, s. 12.

¹⁷ HEMPEL, Carl, *The Logical Analysis of Psychology*, [online], 1949, s. 19.

Kritika dualismu u Gilberta Ryla

Britský filosof a představitel analytického behaviorismu Gilbert Ryle se ve své knize *The Concept Of Mind* zabývá kritikou dualistického přístupu ke vnímání těla a mysli. V kapitole, která nese příznačný název *Descartes' myth* se Ryle vyjadřuje k obecně rozšířenému povědomí, že mysl a tělo jsou dvě různé entity, ke kterým je třeba takto odděleně přistupovat. Toto pojetí označuje jako „oficiální doktrínu“ a je založeno na představě Descartesova ontologického dualismu, tedy že lidské jsoucno je složeno ze dvou entit – těla a mysli. Tělo je entita veřejně přístupná, externě vnímatelná a zaujímá určitou polohu v prostoru, zatímco mysl představuje oblast nepřístupnou z vnějšku, nepodléhající mechanickým zákonům a přístupnou pouze individuálnímu vědomí. Lidská existence je tedy složena ze dvou samostatných entit, které vzájemně koexistují.¹⁸

Kategoriální chyba a „dogma ducha ve stroji“

Ryle hovoří o Descartesově koncepci jako o tzv. dogmatu ducha ve stroji, která je v principu chybná. Toto pomýlení spočívá v kategoriální chybě, která nastává při nesprávném zařazení pojmů označujících mentální entity pod stejnou kategorii, jako entity fyzické.¹⁹ Tyto dvě entity jsou sice odlišné, přesto bývá tendence zařazovat je do stejné logické kategorie – substance. Ryle je nicméně přesvědčen, že žádná speciální entity označující termín „mysl“ neexistuje. Ve své knize uvádí několik příkladů, které tento problém ilustrují.

Prvním z nich je cizinec, který navštíví univerzitu Oxford. Je proveden všemi jejími částmi, vidí zde množství knihoven, jednotlivé fakulty a různá další pracoviště. Návštěvník na konci exkurze vznese dotaz: „Ale kde je ta univerzita? Viděl jsem všechny její části, ale ještě jsem neviděl univerzitu.“ V dalším příkladu Ryle hovoří o divákovi kriketu, který se ptá, kde je týmový duch. Viděl jednotlivé hráče, systém bodování, ale slavného týmového ducha stále ještě ne.²⁰

¹⁸ RYLE, Gilbert, *The Concept Of Mind*, London:Hutchinson 1949, s. 3.

¹⁹ Tamtéž s. 5 – 6.

²⁰ Tamtéž s. 6 – 7.

Oba uvedené příklady mají společného jmenovatele ve smyslu pojmenování nějaké abstraktní entity stejným způsobem, jakým hovoříme o materiálních objektech. V prvním případě návštěvník zaměnil souhrnný název označující instituci za samostatnou jednotku souboru různých jejích pracovišť. Ve druhém případě divák vnímá týmového ducha jako něco samostatně existujícího, namísto kolektivní spolupráce hráčů. V obou příkladech nastává podle Ryla kategoriální chyba, která spočívá v jazyce, konkrétně v nesprávném vyjádření mluvčího, který mentální objekt uchopil jako cosi materiálního. Tato mentální entita však není ve vnějším světě nijak hmotně reprezentována.²¹

Ryle Descartesův výklad vztahu těla a mysli neshledává uspokojivým a přichází s vlastní teorií. Podle něj je chybné pojem „mysl“ vnímat jako odkazující k nějaké specifické entitě (*res cogitans*). Karteziánský přístup vysvětluje pozorovatelné jevy na základě polarity materiálního a mentálního, Ryle se však domnívá, že zmíněné dvě entity nejsou přesnými opaky, které společně koexistují. Idealismus i materialismus mohou poskytnout odpovědi na otázky ohledně vztahu mysli a těla, ne však oba směry současně. Buď zde existují těla, nebo zde existují mysli, ne však obojí současně. Je to totéž, jako kdybychom řekli, že jsme si koupili levou a pravou rukavici, nebo jeden pár rukavic – nelze však v jazyce užít obojí najednou, tehdy by došlo ke kategoriální chybě.²²

Osobně se mi jeví nejvíce výstižný příklad s univerzitou, protože podle mého názoru nejlépe ilustruje problém kategoriální chyby při užití v jazyce. Pokud bychom místo Oxfordu užili pro ilustraci Západočeskou univerzitu, mohli bychom v praxi snadno dospět ke stejnému omylu. Protože jednotlivé katedry a pracoviště ZČU jsou rozmístěny v několika různých budovách po městě a netvoří tedy jeden komplex na jednom místě, nově přichozí student, jenž se ještě zcela dobře neorientuje, by tak mohl snadno podlehnout podobnému dojmu, jako cizinec navštěvující Oxford v Rylově příkladu. Dotyčný student by mohl uvažovat stejným způsobem – že navštívil například přednáškovou budovu v Sedláčkově ulici jakožto dílčí část univerzitního komplexu, ale univerzitu samotnou stále ještě ne.

²¹ RYLE, s. 7.

²² POLÁK, Michal, *Filosofie mysli*, s. 89.

Mentální dispozice

Kategoriální chyba tedy vzniká dle Ryla chybným zařazením nemateriálních i materiálních entit do stejné logické kategorie; substance. Ryle však namítá, že mysl nestojí samostatně, ale vychází ze způsobu organizace věcí.²³ V této souvislosti hovoří o mentálních dispozicích. Jinými slovy vlastnosti nehmotných entit připisujeme hmotným objektům používáním určitých výrazů v řeči, použitím tzv. dispozičních sloves, kterými připisujeme určité vlastnosti, především lidskému chování. Například když o někom řekneme, že je kuřák, nemyslíme tím, že kouří cigaretu právě v tuto chvíli, ale hovoříme o určitém zvyku, který se děje čas od času. Takový zvyk by neexistoval, pokud by se neděl alespoň epizodicky. Je tedy rozdíl, pokud o někom řekneme, že „právě teď kouří cigaretu“ a „je kuřák“. Zatímco první věta je platná právě tehdy, pokud vidíme daného člověka kouřit (tedy nemusí být pravdivá vždy), druhá věta sice označuje cosi neuchopitelného v čase, přesto je její konstatování platné v kterémkoli okamžiku. Druhá věta by tedy nemohla být pravdivá, pokud by nebyla alespoň někdy pravdivá věta první.²⁴

Jiný příklad přisuzuje určité věci vlastnost „být elastický“. S vlastností elasticity totiž nekoresponduje žádné aktivní sloveso, na rozdíl od předchozího případu. Můžeme si představit celou řadu vlastností, které očekáváme od pojmu „být elastický“, zatímco výraz „být kuřák“ si obvykle spojujeme jen s jedním typem chování, v tomto případě kouřením cigaret.²⁵ Rovněž je pojem „elastický“ – podobně jako pojem „mentální“ – obecný a neoznačuje ve fyzikální realitě žádný konkrétní objekt.

Dispozice připisujeme také neživým objektům na základě jejich fyzikálních vlastností. Například pokud řekneme o cukru, že je rozpustný ve vodě, logicky z tohoto tvrzení vyplývá, že cukr je v kapalině rozpustný. Ovšem vlastnost „být rozpustný“ zahrnuje širokou škálu různých projevů této vlastnosti v hmotném světě. Dispoziční analýza tedy není konstatováním něčeho, co nevyhnutelně musí nastat, je spíše jakýmsi hypotetickým předpokladem.²⁶

²³ Tamtéž.

²⁴ RYLE, s. 102.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ BERAN, Ondřej, Ryle, čtenář Austenové. Behaviorismus jako průhled do lidských srdcí, *Filosofický časopis* 2018. s. 80.

Lidské chování totiž na rozdíl od fyzikálních vlastností nelze obecně konstatovat použitím jednoho příkladu. Proto je nezbytné seznámit se s konkrétními projevy chování právě jednoho určitého člověka. Projevy jedné dispozice totiž mohou být nekonečně rozmanité. Není ani možné dopředu stanovit nějaký soubor projevů určité dispozice. Na rozdíl od příkladu rozpustnosti cukru, kde se jedná o kauzální závislost, v případě lidského chování může mít dispozice mnoho různých projevů, které sice nemusejí přesně odpovídat definici pojmu, přesto si je však pod tento pojem zařazujeme. Tato tvrzení Ryle demonstruje v *The Concept of Mind* na konkrétních příkladech, pro jejichž ilustraci si vypůjčil postavy z knihy *Pýcha a předsudek* od Jane Austen. Ryle říká, že když J. Austen chtěla ve své knize hlavní postavu vylíčit jako pyšnou, bylo třeba, aby tato postava vykazovala projevy pýchy v mnoha různých situacích, protože neexistuje jeden standardní projev pýchy, ale projevuje se v konkrétních situacích určitou reakcí.²⁷ Nelze však v tomto případě říci, že se jedná o kauzální vztah, na rozdíl od příkladu s cukrem, který podléhá přírodním zákonům.

Pýcha v tomto případě představuje jakýsi logický nástroj, pomocí něhož jsme schopni rozumět jednání druhých a chápat ho jako jistým způsobem specifikované. V případě pýchy tedy nezkoumáme stavy uvnitř mozku pyšně se chovající osoby, ale provádíme výklad jejich činů, které logicky souvisejí s vlastnostmi, jež si pod pojmem pýchy představujeme. Tyto pojmy nelze aplikovat obecně, jsou vždy konkrétní v kontextu jedné konkrétní osoby. Abychom mohli přednést soud o předpokladu jednání určité osoby, nestačí nám pouze znalost oné dispozice dané osobě vlastní, ale je třeba brát v úvahu i její osobnost a historii.²⁸

Dispozice se projevují zejména na jazykové úrovni. Mít mentální stav znamená mít dispozici vyjádřit slovy určitý termín. Například mít stav bolesti znamená mít dispozici vyřknout slova, která označují, že nás něco bolí. Mentální termíny jako například „vědět“ „být přesvědčen“, jimiž popisujeme specifické lidské chování, jsou podle Ryla dispoziční.²⁹

²⁷ RYLE, s. 32.

²⁸ BERAN, Ondřej, Ryle, čtenář Austenové, s. 78 – 83.

²⁹ RYLE, *The Concept Of Mind*, s. 102.

Mentální dispozice tedy vyjadřují určitou tendenci jednat specifickým způsobem a jsou vyjádřeny zejména v jazykové úrovni v podmínkových souvětích. Pokud o někom řekneme například, že umí francouzsky, neoznačujeme tím nějaký specifický mentální stav, ale skutečnost, že se člověk v dané situaci bude chovat určitým způsobem.³⁰

Roli mentálních dispozic ve vysvětlení chování člověka připouští i Willard van Orman Quine. Jeho pojetí se nazývá holistickým behaviorismem a považuje se za jednu z revizí tohoto směru.³¹ V otázce mentálních dispozic však Quine připouští jejich sémantickou roli v behaviorálním jazyce popisujícím lidskou mysl.³²

³⁰ POLÁK, *Filosofie mysli*, s. 91.

³¹ NOSEK, s. 12.

³² POLÁK, s. 91.

Logický behaviorismus v pojetí Rudolfa Carnapa

Logický behaviorismus je dále spjatý se jménem německého filosofa a logika Rudolfa Carnapa, který se řadí také mezi zastánce logického pozitivismu. Ve svém článku *Psychology in Physical Language* se vyjadřuje k přeložitelnosti protokolárních vět. Stejně jako další logičtí pozitivisté i Carnap preferuje přeložitelnost vět – tato metoda se jeví jako méně problematická oproti překladu izolovaných slov, která nejsou zasazena do kontextu.³³

Carnap vychází z přesvědčení, že každé výroky psychologie je možné převést na protokolární věty, které lze formulovat v jazyce fyziky. Aby byl výrok psychologie smysluplný, je třeba jej převést do jazyka fyziky, který je univerzální a intersubjektivní.³⁴

Pro epistemologickou analýzu je důležitý protokolární jazyk, v němž jsou formulovány jednoduché protokolární věty a systémový jazyk, což je jazyk konkrétní vědy. Věty popisující chování určitého systému jsou verifikovány převedením na věty protokolární a jejich porovnáním se skutečností (skutečným stavem věcí) – smysl věty spočívá v metodě její verifikace. Pokud není možné větu tímto způsobem verifikovat, zůstává podle logického pozitivismu beze smyslu. Ke každé protokolární větě tedy existuje věta v jazyce fyziky – a tyto dvě věty jsou navzájem přeložitelné.³⁵

Dle Carnapa by psychologie z hlediska fyzikalismu neměla být chápána tak, že se vždy musí její výroky ztotožnit s fyzikálně popsatelem, tedy by měla formulovat své výroky v jazyce fyziky. Ale že by mělo být možné její termíny tímto způsobem přeložit, pokud by to situace vyžadovala. Pomocí jazyka fyziky by tedy mělo jít vyjádřit veškeré psychologické pojmy, který přímo nebo nepřímo vychází z konceptu fyzikálního.³⁶

Podle teze logických pozitivistů tedy by veškeré zákony psychologie mělo být možné vyjádřit stejným způsobem jako zákony fyzikální. Jejich cílem je dokázat, že zákony psychologie nejsou něco specifického, ale že mezi nimi a fyzikálními zákony existuje souvislost.³⁷

Podle fenomenologie je možné zkonstruovat věty, které nemají empirický základ. Tyto věty hovoří o psychologických kvalitách a předpokládají nějaké poznání apriori nebo na základě

³³ POLÁK, *Filosofie mysli*, s. 83.

³⁴ CARNAP, Rudolf, *Psychology in Physical Language*, *Erkenntnis* 1932/33, s. 39.

³⁵ Tamtéž, s. 39 – 40.

³⁶ CARNAP, s. 40.

³⁷ Tamtéž.

jedné popsané skutečnosti. Carnap takové mínění nepokládá za dostačující – znalost něčeho nemůžeme získat tímto způsobem. Dále uvádí příklad, jak dochází k formulaci nějakého fyzikálního zákona – na základě jednotlivých zkušeností je možné vyvodit obecné pravidlo – obecnou větu, která je nadřazená souboru vět o jednotlivých zkušenostech vypovídajících. Analogická situace nastává i v psychologii, kdy dochází k formulaci obecného pravidla na základě výsledků pozorování a experimentů. Stejně tak i v psychologii se uplatňuje induktivní metoda, kdy je každé obecné pravidlo konstruováno na základě pozorování jednotlivých případů. Obecné věty mají charakter hypotéz a právě těmi by se logická analýza měla především zabývat.³⁸

V konečném důsledku v souboru psychologických vět vždy rozlišujeme mezi větami, které pronášíme o vlastních stavech mysli nebo o stavech mysli někoho jiného – například když osoba A pronese singulární větu „osoba B byla včera ráno šťastná“. Ve větech intersubjektivní vědy tato distinkce nemůže nastat, nicméně pro epistemologickou analýzu subjektivních singulárních vět je nevyhnutelná.³⁹

O této problematice Carnap ve svém článku hovoří i nadále. Pro porovnání uvádí dvě věty – „Tato dřevěná opora je pevná“ a „Pan A je nyní rozrušený“. Zatímco první z nich vypovídá čistě o fyzikálních vlastnostech hmoty, druhá popisuje stav mysli jiné osoby. Existují dva způsoby, jakými jsou věty tohoto typu vyvozeny – jedna z nich je pomocí metody racionální, vyvozením z protokolární věty a obecné věty, které vyřkneme na základě vjemu – když vnímáme tvar nebo materiál dřevěné opory, nebo vidíme chování pana A, přičemž vycházíme ze zkušenosti, s čím máme pojem pevnosti spojený. Více uplatňovaná v praxi je druhá, intuitivní metoda, která vychází z náhlých percepce bez odvození pomocí protokolární věty.

Pokud proneseme větu „Pan A je nyní rozrušený“, činíme tak na základě pozorovaných projevů, které máme spojené s pojmem rozrušení – např. gesta, výraz tváře atd. Hovoříme tedy o pozorovatelných fyziologických projevech, které mají vliv na chování dané osoby.

³⁸ Tamtéž, s. 41.

³⁹ Tamtéž.

Podle Carnapa mezi podobnými příklady z oblasti fyziky a psychologie existuje zřejmá analogie. Dodává však, že kdybychom se dotázali odborníků z těchto dvou rozlišných oblastí, patrně by zde žádnou analogii neshledávali. Takto konstruované věty totiž mohou vyvolávat dojem, že zde existuje ještě jedna paralelní entita – skutečnost, že „Tato dřevěná opora je pevná“ neznámá jen to, že disponuje určitými fyzickými vlastnosti, ale je zde předpoklad jakési „pevnosti“ jakožto samostatné entity. Stejně tak „být rozrušený“ nevypovídá jen o fyzických projevech pana A, ale připisuje mu určitý stav vědomí, jakési „psychické bytí“, které je rovněž samostatnou entitou.⁴⁰

S podobnými závěry však logičtí pozitivisté – včetně Carnapa, nemohou souhlasit. Jak již bylo řečeno, Carnapovo pojetí vychází z představy jazyka jako systému, jehož věty mohou být po převodu na protokolární věty vyjádřitelné v jazyce fyziky. Tato představa má k behaviorismu skutečně blízko právě proto, že podle ní je možné konstruovat věty, které sice hovoří o něčem nehmotném, jako jsou mentální stavy, ale je možné je ztotožnit s něčím objektivně pozorovatelným a hovořit o nich tak obdobným způsobem, jakým hovoříme o fyzikálních jevech jazykem vědy, která se jimi zabývá.

⁴⁰ CARNAP, s. 41 – 43.

Psychologický behaviorismus a jeho představitelé

Za zakladatele behaviorismu bývá považován americký psycholog John Broadus Watson.. Za klíčový okamžik bývá pokládána jeho přednáška *Psychology as the Behaviorist Views It* z roku 1913. Zde Watson popsal hlavní program behaviorismu. Přednáška rovněž převedena do tištěné podoby byla později označována jako „manifest behaviorismu“.⁴¹

Behaviorismus v jeho pojetí se snažil kriticky vypořádat zejména s dříve převládající metodou introspekce, kterou považoval za nevědeckou a nevěrohodnou, protože její výsledky nebylo možné vždy zcela objektivně replikovat. Watson se domníval, že psychologickou metodologii je nutné revidovat po způsobu přírodovědných disciplín, aby bylo možné její poznatky prakticky využít i v jiných oblastech např. v právu, pedagogice, lékařství. Podle jeho názoru psychologie právě z důvodu používání subjektivní metody introspekce značně zaostává mezi ostatními vědami a nebyla proto dosud schopna si mezi nimi vydobýt patřičné místo. Psychologie by tak měla představovat čistě experimentální odnož přírodních věd.⁴²

Dle jeho názoru jsou psychologická data srovnatelná s daty exaktních věd, zejména fyziky a chemie. Dalším důležitým aspektem Watsonova pojetí se stala myšlenka setření kvalitativních rozdílů mezi reakcemi zvířat a lidí. Na začátku své kariéry provedl Watson rovněž několik významných pokusů se zvířaty a dospěl k závěru, že předmětem psychologie by mělo být studium chování. V této souvislosti Watson formuluje schéma $S \rightarrow R$ (stimul – reakce), které ve studiu chování klade důraz na reakce v závislosti na působících podnětech.⁴³

Podle Watsona by měla psychologie být postavena na třech základních principech. Její náplní by mělo být chování, nikoli vědomí, její metoda by měla být objektivní, nikoli subjektivní a jejím cílem by mělo být „předpovídání a ovládání chování“ než snaha porozumět duševním stavům.⁴⁴

Watson se proslavil mimo jiné také studiem podmíněných reflexů u lidí, zejména u dětí. Jeho experiment s devítiměsíčním Albertem se stal jedním z nejslavnějších v historii psychologie. V blízkosti dítěte umístili bílou krysou. Na ni samotnou chlapec bázně nereagoval. Teprve

⁴¹ TVRDÝ, Filip, *Nesnáze introspekce*, s. 64.

⁴² Tamtéž.

⁴³ PLHÁKOVÁ, s. 157.

⁴⁴ HUNT, *Dějiny psychologie*, s. 246.

tehdy, když za ním uhodili kladivem do ocelové tyče, objevila se u chlapce bázlivá reakce. Stejný proces se opakoval, až se postupně u Alberta vyvinula podmíněná bázlivá reakce při pouhém pohledu na kysu (a i další chlupaté předměty připomínající kysí srst), aniž by byl doprovázen úderem do kovové tyče. Z pohledu dnešních etických norem je tento experiment nepřijatelný, tím spíše, že Watson a jeho spolupracovníci nejevili žádnou snahu chlapce těchto podmíněných reakcí zbavit.⁴⁵

Po svém vynuceném odchodu z akademického prostředí Watson působil v reklamní agentuře, kde využil svých poznatků z psychologie a vytvořil několik úspěšných reklamních kampaní. Věnoval se také psaní publikací o souvislosti behaviorismu s výchovou dětí, přičemž osobně zastával emocionálně chladný přístup. Zdůrazňoval především vliv výchovy a prostředí na formování jejich osobnosti. V roce 1924 publikoval ve své knize *Behaviorismus* následující citát: „Dejte mi tucet zdravých, dobře formovaných dětí a můj vlastní specifický svět k tomu, abych je vychoval, a garantuji, že náhodně vyberu jednoho z nich a vyškolím z něj specialistu v jakémkoli vybraném oboru – doktora, právníka, vedoucího obchodu a ano, dokonce i žebráka a zloděje, bez ohledu na jeho talenty, záliby, zaměření, schopnosti, předurčení a rasu jeho předků.“⁴⁶

K Watsonovým ortodoxním příznivcům se řadil Karl Spencer Lashley. Zabýval se hlavně procesem učení a došel k závěru, že aby učení bylo efektivní, je třeba, aby celkové množství mozkové tkáně bylo nepoškozené, čímž odmítal myšlenku lokalizace mozkových funkcí. Zároveň se zabýval myšlenkou vymezení oblasti psychologie a byl přesvědčen, že jejím cílem by mělo být čistě fyziologické vysvětlení vědomí – ve svých raných publikacích zastával ještě radikálnější přístup než Watson. Postupně se však ve svých názorech umínil a vedle behaviorismu přiznal význam také tvarové psychologii. Žádná z nich však dle jeho názoru nevysvětlovala mozkovou fyziologii dostatečně.⁴⁷ Zároveň se již v této době dle výsledků dalších behavioristických experimentů postupně u různých živočichů objevil problém v podobě odlišných reakcí na stejný podnět, což vedlo k rozšíření původního schématu S → R a opětovnému obnovení zájmu o mentální stavy.⁴⁸

⁴⁵ Tamtéž, s. 248 – 249.

⁴⁶ WATSON, John, *Behaviorism*, [online] 1924, s. 82.

⁴⁷ PLHÁKOVÁ, *Dějiny psychologie*, s. 159.

⁴⁸ POLÁK, s. 78.

Neobehaviorismus

Raný behaviorismus předchozích let reprezentovaný především Watsonem přibližně ve třicátých letech dvacátého století vystřídala nová generace behavioristů, která kladla důraz zejména na studium učení a formování osobnosti.

V roce 1932 přichází Edward Tolman s kritikou původního schématu $S \rightarrow R$. Podle Tolmana chování není pouze bezprostřední reakcí na konkrétní podnět, ale je ovlivněno řadou dalších faktorů. Proto doplňuje původní vzorec $S \rightarrow R$ o tzv. intervenující proměnné. Ty představují například dědičnost, předchozí zkušenost, momentální fyziologický stav atd.⁴⁹

K významným představitelům vyhraněné podoby neobehaviorismu patří Burrhus Frederic Skinner. Řadil se mezi přísné zastávce přesvědčení o neexistenci „subjektivních entit“ (jako například mysl, paměť), které podle něj jsou ve skutečnosti pouze verbálními konstrukcemi. Zároveň zastával přísně deterministický přístup – dle jeho názoru je člověk (ale i společnost) významně ovlivněn svojí historií a podmíněným chováním.⁵⁰

Stejně jako pro další zastávce behaviorismu jsou i podle Skinnera pro poznání chování důležité jeho vnější příčiny a pozorovatelné výsledky. Proslavil se zejména pojmem „operantní podmiňování“, které rozvíjí pojem „instrumentální podmiňování“ Edwarda Thorndika, při němž je klíčovým prvkem změny neutrální reflex – náhodné chování se stává naučeným. Nejsilněji působícím činitelem je v tomto ohledu podle něj motivace odměny nebo vyhnutí se trestu, což vede k posilování podmínění. Tato teorie je opět v souladu s jeho deterministickým zaměřením – veškeré lidské jednání podle něj vychází z historie odměny a trestu.⁵¹

S koncepcí pojetí psychologie jako přírodní vědy přichází ve třicátých letech také Clark Leonard Hull. Svoji teorii nazývá hypoteticko-deduktivním systémem. Byl přesvědčen, že psychologii lze chápat jako soubor hypotéz, ze kterých lze dedukovat behaviorální projevy. Pokud následný experiment počáteční predikci potvrdí, badatel tím získá další část teorie. Pokud experiment přinese neočekávaný výsledek, je třeba původní hypotézu upravit. Hull vzhledem ke svému původně technickému zaměření zastával názor, že veškeré zákony

⁴⁹ PLHÁKOVÁ, s. 159.

⁵⁰ HUNT, *Dějiny psychologie*, s. 257 – 258.

⁵¹ Tamtéž, s. 257 – 261.

psychologie by tak mělo být možné vyjádřit pomocí matematických rovnic. Všechny živé organismy – včetně člověka – jsou podle něj automatické entity nedisponující myslí, vybavené pouze behaviorálními mechanismy učení. Ve svém díle *Principy chování* se věnuje teoriím o formulaci návyků a procesech učení a vychází přitom zejména z Pavlovových poznatků.⁵²

Význam psychologického behaviorismu

Jak již bylo řečeno v předchozích kapitolách, v padesátých letech minulého století začal behaviorismus postupně ztrácet své dominantní postavení v psychologii. Behaviorismus ve své klasické podobě tedy v dnešní době představuje spíše historickou záležitost. To ovšem neznamená, že by pro psychologickou metodologii neznamenal žádný přínos – minimálně v případě zavedení nových pojmů jako je klasické a operantní podmiňování. I v dnešní době můžeme nalézt mnoho jeho odnoží, které stále přežívají. Patří sem například teorie sociálního učení.⁵³

Větší význam měla nepochybně i dnes využívaná kognitivně-behaviorální terapie, která pracuje s principy klasického i operantního podmiňování. Navazuje na předchozí psychotherapeutický směr, jímž byla behaviorální terapie zabývající se pouze chováním, a byla rozšířena o další přístupy jako např. racionální uvažování nebo logická argumentace. Další modifikací je např. discentní psychotherapie, která kromě studia lidského učení a činitelů zapříčínujících poruchy chování bere v úvahu rovněž osobnost, myšlení a citění člověka, jež určitou poruchou trpí.⁵⁴

Co se týká behavioristy tolik kritizované metody introspekce, po neúspěchu behavioristických koncepcí nedošlo k jejímu opětovnému návratu, protože v komplexní podobě se zdá být nepříliš důvěryhodná. Objevila se nicméně nová kompromisní řešení, která se tyto dva nesmiřitelné směry snaží do jisté míry propojit. Jejich výsledkem jsou tzv. hybridní teorie, které uznávají existenci určité primitivní introspekce na úrovni elementárních počitků. Toto pojetí by tak mohlo představovat řešení problémů, s nimiž se behaviorismus nedokázal vypořádat.⁵⁵

⁵² PLHÁKOVÁ, s. 162 – 163.

⁵³ PLHÁKOVÁ, s. 167

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ TVRDÝ, s. 73.

Přínos behaviorismu současné psychologii

Jak již bylo zmíněno, nelze však zcela říci, že by současná psychologie na veškeré behavioristické snahy úplně rezignovala. Přeci jen téměř padesátiletá převládající tradice nezbytně musela mít také nějaký pozitivní přínos, což bude předmětem pojednání v další kapitole.

Hovoříme-li o behaviorismu v psychologické rovině, zde můžeme zcela jistě najít i v dnešní době jeho přežívající formy. V oblasti současné psychologie jsou poznatky behavioristů stále využívány zejména v terapeutických metodách. Nejznámější z nich je kognitivně-behaviorální terapie (KBT), která kombinuje přístupy kognitivní psychologie a behaviorismu.

Behaviorální terapie

Dnešní KBT má základ v původně behaviorální psychoterapii, která využívala poznatků behaviorismu, zejména naučené reakce na základě působícího podnětu. Ve čtyřicátých a padesátých letech provedlo několik psychologů poněkud drastické experimenty se zvířaty, jejichž cílem bylo systematické vytvoření neurózy v souvislosti s prostředím a její následné odnaučení. Pokusná zvířata například v konkrétním prostředí nebo v blízkosti konkrétního předmětu dostala ránu elektrickým proudem a nedlouho poté se u nich objevila neuróza, kdykoli s daným stresorem přišla do kontaktu. Následně bylo třeba zvířata neurotických reakcí zbavit oslabováním podnětu působícího stres až do té doby, než došlo k jejich úplnému vymizení. Tyto experimenty prováděné na zvířatech měly všechny přibližně stejnou úspěšnost, proto se začaly na podobném principu uplatňovat i v psychoterapii. Již v roce 1924 se psycholožce Mary Cover Jones, v návaznosti na Watsonův experiment s malým Albertem, podařilo vyléčit jiného tříletého chlapce z fobie z chlupatých předmětů za použití metod klasického podmiňování tím, že umisťovala bílého králíka do stále větší blízkosti chlapce v době, kdy dostával zároveň jiný příjemný podnět (jídlo). Principu desenzitivizace, tedy potlačení úzkosti pomocí působení příjemného podnětu zároveň s podnětem vyvolávajícím úzkost, využívali terapeuti i v pozdější době převážně k odstranění neuróz, fobií. Také však při eliminaci společensky nežádoucího chování a různých zlovyků, kde se naopak využívalo působení negativních podnětů, například u alkoholiků, kterým byl spolu s alkoholem podán i prostředek způsobující silnou nevolnost. Po několika pokusech u

pacientů skutečně došlo k navození negativního pocitu v souvislosti s alkoholem. Tato metoda se nazývá averzivní podmiňování, avšak její účinky se neprokázaly dlouhodobě udržitelné a navíc se jedná o metodu z dnešního pohledu poněkud kontroverzní.⁵⁶

Účinněji se v praxi jevila metoda drobných odměn za žádoucí chování. Už B. F. Skinner si povšiml pozitivních změn v chování pacientů, když byli motivováni získáním odměny. První experimenty známé jako „behaviorální modifikace“ uskutečnil Skinner se svými studenty již koncem čtyřicátých let. Na ně později v šedesátých a sedmdesátých letech navázaly podobné experimenty s pacienty psychiatrické léčebny, kteří za dobré chování získali odměnu v podobě žetonů, jež pak bylo možné směnit za určité výhody. Tato pozitivní motivace využívající principu operantního podmiňování se ukázala být poměrně účinná a proto se program „žetonové ekonomiky“ u retardovaných pacientů využíval i nadále.⁵⁷

Některé další behaviorální přístupy rovněž měly úspěch, například technika asertivního výcviku. Jejím cílem je potlačení nežádoucí reakce v situacích vyvolávajících stres a úzkost. Důležitou součástí této terapie tvoří zkoušky chování v dané nepříjemné situaci. Pacient si pod vedením terapeuta v podstatě nacvičí své jednání, které považuje v dané situaci za adekvátní a s ním se posléze také sžije.⁵⁸

Díky pozitivním výsledkům, které behaviorální terapie přinesla, si přibližně od sedmdesátých let v psychoterapii získala stálé místo, nicméně sama o sobě je užitečná a v praxi uplatnitelná pouze v omezené míře a fungovala účinně jen v případě některých psychických potíží. – stejně jako její zdroj, behaviorismus.⁵⁹

S rozvojem nastupujících kognitivních věd se proto její poznatky zkombinovaly a vznikla kognitivně-behaviorální terapie. Jsou zde zachovány jak metody behaviorální terapie, které jsou založeny na představě, že poruchy chování nejsou nic jiného než naučené reakce, spolu s poznatky kognitivní psychoterapie, jež klade důraz na vnitřní psychické procesy, zejména myšlení.

Z behaviorální terapie převzal nový směr především důraz na empirické ověřování teorií pomocí metody analýzy, pozorování podnětů předcházejících a následujících zkoumaný

⁵⁶ HUNT, s. 262, 542 – 548.

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Tamt. s. 266.

problém a kvantitativní hodnocení dosažených změn. Kognitivní terapie jej rozšířila o obsah, tedy zkoumání mentálních proměnných. Integrace těchto dvou přístupů tak napomohla k rozšíření působení KBT na větší oblast psychických poruch.⁶⁰

Současná KBT se snaží o analýzu maladaptivních vzorců chování a myšlení, vysvětlení jejich vzniku a důvodů, proč jsou udržovány, na což se zaměřuje především. Jejím cílem je aby se pacient trpící konkrétní poruchou naučil zvládat své vnitřní stavy a úspěšně zvládat vnější situace, které mu působí stres.⁶¹

Kritika behaviorismu

Behaviorismus jakožto směr psychologie a filosofie v návaznosti na pozitivistickou tradici přetrvával téměř celou první polovinu dvacátého století a měl významný vliv. I samotným příznivcům tohoto směru však začalo být zřejmé, že výsledky laboratorních experimentů nelze aplikovat na všechna zvířata obecně. Nezřídka kdy totiž pokusná zvířata vykazovala známky chování, které nebylo možné podle behavioristických teorií vysvětlit. Zejména v případě učení – při nedostatečné frekvenci opakování by teoreticky mělo dojít k vyhasínání reflexu, ovšem u laboratorních zvířat byl v některých případech pozorován přesný opak – krysa, jež byla naučena po stisknutí páčky dostat potravu v momentu, kdy se potrava neobjevila, tiskla páčku s větší intenzitou – došlo tedy k posílení reakce, nikoli jejímu oslabení. Stejně chování lze vyzorovat i u lidí. Pokud něco nefunguje tak, jak by mělo, přesto se znovu pokoušíme o uvedení do provozu, nebo minimálně přemýšlíme nad tím, proč tomu tak je. „*Když prodejní automat nefunguje, zákazník usilovněji a rychleji pohybuje pákami a mačká tlačítka, dokonce mlátí a kope do automatu, vyjadřuje nespokojenost, nebo se zabývá myšlenkou, že se něco zaseklo a že je do toho třeba pořádně udeřit.*“⁶² Z hlediska přísně behavioristických teorií však není pro takové úvahy prostor, jak tedy můžeme vysvětlit jejich častý výskyt? První kritické ohlasy, které behaviorismu vyčítaly zejména přílišný redukcionismus a s tím spojenou neschopnost poskytnout odpovědi na podobné otázky tak na sebe nenechaly dlouho čekat.

⁶⁰ PRAŠKO, Ján et al. *Kognitivně behaviorální terapie psychických poruch*, Brno: Masarykova univerzita 2008, s. 18.

⁶¹ Tamtéž, s. 16.

⁶² HUNT, *Dějiny psychologie*, s. 263.

Noam Chomsky a kritika Skinnerova pojetí behaviorismu

Ve svém článku *Review of Verbal Behavior* se Noam Chomsky zabývá knihou *Verbal Behavior* od B. F. Skinnera. Poukazuje na to, že veškeré teorie, o kterých Skinner ve své knize pojednává, byly konstruovány prostřednictvím pokusů v laboratorních podmínkách – jejich aplikace na komplexní lidské chování je tedy jen velmi povrchní.⁶³

Skinner ve snaze o maximální zvědečtění své teorie chování pracuje s experimentálně získanými výsledky, které používá jako důkaz. Přitom vychází z představy vztahu stimulu a reakce v projevu v lidském chování. Jeho teorie o učení se jazyku má základ v behavioristické představě jednoduchých forem učení s použitím dalších pojmů jako je podnět a utváření návyku. Problém však je, jak Chomsky podotýká, že tyto představy jen velmi vágním způsobem odpovídají skutečnosti. Pokud například uvidíme červenou židli, měli bychom podle Skinnerovy teorie vyřknout slovo „židle“ nebo „červená“. Ve skutečnosti však můžeme říci daleko více věcí, které nás při pohledu na červenou židli napadnou.⁶⁴

Chomsky zpochybňuje předpoklad behavioristické teorie učení, že jednoduché funkční vztahy mezi vnějšími událostmi, podněty a reakcemi lze považovat za dostatečné vysvětlení tak složitého systému, jakým je osvojování lidského jazyka. Také zdůrazňuje, že důležité je nejen poznání vnějších vlivů působících na organismus, ale rovněž znalost jeho vnitřní struktury a minulých zkušeností.⁶⁵

Chomského další argumentace proti behaviorismu vychází z jeho přesvědčení, že lidský mozek má jakési genetické naprogramování pro vnímání struktury jazyka. B. F. Skinner v knize *Verbal Behavior* vysvětluje osvojování jazyka dětmi pomocí principů operantního podmiňování, tedy že rodiče podněcují dítě ke správnému používání jazyka tak, že vyjadřují souhlas, pokud dítě slovo či větu správně utvoří, čímž dítě podmíní k dalšímu správnému použití i příště. Chomsky s touto teorií nesouhlasí, děti si podle něj osvojují jazyk nikoli prostřednictvím „povrchové“ gramatiky (jak ji sám nazývá), ale díky vrozenému smyslu pro rozlišování syntaktických vztahů ve větách – dle jeho terminologie „hloubkové struktury“ díky znalosti „univerzální gramatiky“. Svoji argumentaci podporuje tvrzeními, že děti jsou

⁶³ CHOMSKY, Noam, *Review of Verbal Behavior*, *Language*, 1959, 35(1) s. 26.

⁶⁴ Tamtéž, s. 31.

⁶⁵ WINSTON, Morton, *Chomsky*, Bratislava: Albert Marenčin 2004, s. 28 – 29.

schopny vytvářet syntakticky správné věty z řeči, kterou právě slyší. Dochází tedy k závěru, že existuje nějaká znalost, která předchází zkušenosti – v tomto případě schopnost vnímat jazyková pravidla.⁶⁶

Chomského teorie vyvolala velký ohlas a přispěla k opětovnému zájmu o lidskou mysl coby předmět psychologického zkoumání. V době, kdy kognitivní psychologie zažívala velký vzestup, rovněž přispěla k propojení oblastí psychologie a lingvistiky. Nově vzniklé psycholingvistické teorie vycházely z přesvědčení, že práce s pojmy je předmětem složité manipulace lidské mysli, která zde sehrává významnou roli. Behavioristická psychologie však byla s potřebami psycholingvistiky neslučitelná, protože nebyla schopna její nové poznatky dostatečně vysvětlit.⁶⁷

Filosofická kritika z pohledu funkcionalismu

Jedním z nejvýznamnějších filosofických směrů v protikladu k behaviorismu je funkcionalismus. Hlavní rozdíl mezi funkcionalismem a behaviorismem spočívá v pojetí mentálních stavů. Zatímco behaviorismus něco jako mentální stav ve své podstatě nepřipouští – což vychází z jeho hlavní teze pojetí mozku jako černé skříňky, funkcionalismus oproti tomu mentálním stavům připisuje důležitou úlohu. Funkcionalismus se zdá být „novou inkarnací behaviorismu“, protože rozšiřuje schéma stimulu a reakce právě o určitý mozkový stav, který je kauzálně spjatý s vnějším výstupem v podobě reakce organismu.⁶⁸

K významným zastáncům funkcionalismu jakožto přístupu ke klíčovým otázkám filosofie mysli patří Hilary Putnam. V článku *The Nature of Mental States* z roku 1967 předkládá svoji teorii fungování vztahu mysli a těla. Putnam mimo jiné kritizuje Carnapův reduktivní přístup v překladu fyzikálních a psychologických termínů. V článku *Brains and Behavior* polemizuje taktéž se závěry logického behaviorismu.

Vnímání bolesti z pohledu funkcionalismu

Jako názorný příklad pro vyjádření hlavních rozdílů mezi funkcionalismem a behaviorismem nám poslouží otázka vnímání bolesti z pohledu obou dvou směrů – zatímco behavioristé věří, že mít mentální stav pocitu bolesti není nic jiného než mít behaviorální projev. Zároveň jsou

⁶⁶ HUNT, *Dějiny psychologie*, s. 369, 507 – 508.

⁶⁷ Tamtéž, s. 506.

⁶⁸ BLOCK, Ned, *Troubles with Functionalism*, In: *The Philosophy of Mind: Classical problems*, s. 69.

ochotni ztotožnit mentální stav bolesti s dispozicí vyslovit větu, že nás něco bolí. Mentální stav bolesti je ztotožněn s behaviorálním projevem, který se specificky projevuje – konkrétními slovy, gesty atd. Pokud například budeme pociťovat bolest žaludku, náš behaviorální projev bude zahrnovat vyslovení slov „Bolí mě žaludek“ a s tím spojená gesta jako např. držet se za břicho, popřípadě fyziologické změny jako např. zblednutí v obličeji.

Problém je, že tomu tak nemusí být vždy. Ne pokaždé když pociťujeme bolest, to dáváme veřejně najevo, ale přesto si uvědomujeme, že bolest cítíme. Můžeme se například nacházet v situaci, kdy by působilo nevhodně projevovat pocity bolesti. Putnam v *Brains and Behavior* uvádí příklad imaginárních „super Sparťanů“, kteří jsou celý život vedeni k tomu, aby skrývali veškeré projevy pociťování bolesti – s výjimkou verbálního projevu, ale tak, aby ani v tónu hlasu nezazněl žádný rozdíl oproti sdělením s jiným obsahem. Potom by tedy neexistovaly žádné bezpodmínečné reakce na pocit bolesti.⁶⁹

Popřípadě se můžeme projevovat jiným způsobem – zde spočívá další problém behaviorismu, a to, že pro jeden mentální stav může existovat množina různých způsobů jednání. Zajímavým fenoménem – z hlediska behaviorismu rovněž těžko postihnutelem jsou tzv. fantomové bolesti, charakteristické zejména pro pacienty po amputaci, kdy pociťují bolest končetiny, kterou již nemají.

Funkcionalismus oproti tomu předpokládá, že schopnost cítit bolest je výsledkem druhu funkční organizace v mozku. Putnam v článku *Nature of Mental States* uvádí svoji hypotézu, že bolest není pouze chemicko-fyzikálním stavem nervové soustavy, ale představuje stav celého organismu – jsou to tedy funkce jeho mechanismů, které zodpovídají za pociťování bolesti.⁷⁰

Putnamova kritika behaviorálních dispozic

Za zdánlivou výhodu teorie, že bolest není stavem mozku, ale behaviorální dispozicí, by se dal považovat způsob, kterým ověřujeme, že organismus prožívá stav bolesti. Nemusíme totiž vědět nic o struktuře mozku jedince.

⁶⁹ PUTNAM, Hilary, *Brains and Behavior*, In: BLOCK, Ned, *Readings in Philosophy of Psychology Vol. I.*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1980, s. 29.

⁷⁰ PUTNAM, Hilary, *The Nature of Mental States*, In: Rosenthal, D. (ed), *The Nature of Mind*, Oxford University Press, Oxford 1991. s. 51 – 55.

Jako námitku proti behaviorismu Putnam uvádí příklad. Budeme sledovat dvě osoby, kdy jedna z nich má přerušená nervová vlákna zodpovídající za pociťování bolesti, žádnou bolest tedy nemůže cítit. Druhá osoba má nervová vlákna nepřerušená, bolest tedy pociťuje, avšak úmyslně její vnější projevy nedává najevo. Jejich pozorovatelné chování se tedy jeví stejně, přesto je zde však významný rozdíl – první osoba bolest nepociťuje, druhá naopak. Obdobnou situaci si můžeme představit i pro jiné pocity, např. pocit chladu atd.⁷¹

Putnam dále podotýká, že i kdyby skutečně existovala určitá behaviorální dispozice, kterou by bylo možné ztotožnit s bolestí, bylo by i tehdy snazší ji definovat pomocí nějakého mozkového nebo funkčního stavu.⁷² Neexistuje však žádný logický důvod pro předpoklad, že bolest je konstruktem chování.

Podle definice funkcionalismu pokud tedy nějaký organismus prožívá bolest, nejedná se o dispozici ke konkrétnímu chování, ale o funkční stav celého organismu. Schopnost pociťovat bolest je sice podmíněna podobně jako v případě behaviorismu souborem senzoryckých vstupů a výstupů v podobě reakce, nicméně klasické behavioristické schéma je zde rozšířeno právě o určitou funkční organizaci, která se nachází v mozku – behavioristy opomíjené černé skříňce. Mezi výstupem v podobě reakce, která se následně projevuje v chování a vnitřním stavem organismu tedy existuje kauzální vztah.

Mozek však podle funkcionalismu nepředstavuje nutnou podmínku pro pociťování bolesti. Putnam přichází s argumentem tzv. vícenásobné realizovatelnosti. Podle této teorie hraje podstatnou roli nikoli struktura prostředí, v němž se bolest realizuje, ale funkce jeho mechanismů, které jsou za pociťování bolesti zodpovědné. Nervová vlákna v mozku zodpovídající za pocit bolesti tedy podle argumentu vícenásobné realizovatelnosti nepředstavují nutnou podmínku k jejímu prožívání.⁷³ Skutečnou podmínkou je právě funkční organizace onoho prostředí.

Tato teorie má rovněž představovat výhodu oproti behavioristickým koncepcím, které pro vysvětlení bolesti mozek předpokládají, i přestože jeho fungování nelze skutečně poznat. Zůstává však otázkou, nakolik můžeme hovořit o mozku v takové podobě, jak jej známe. Například podle předchůdců behaviorismu by bylo možné podobný argument použít – jak

⁷¹ Tamtéž, s. 55.

⁷² Tamtéž.

⁷³ PUTNAM, *The Nature of Mental States* s. 53.

můžeme vidět na schématu reflexního oblouku, zde mají podstatnou úlohu nervová vlákna v takové podobě, v jaké se v mozku nacházejí. Ačkoli tato otázka zůstává ne zcela explicitně zodpovězena, domnívám se, že aby behavioristická koncepce mohla být účinně aplikována, je skutečně podstatná struktura mozku organismu (a také jeho funkce) právě v takové podobě, jakou zkoumaný organismus disponuje – a to i přesto, že se o jeho vnitřní struktuře nikde nehovoří a zůstává poněkud opomenuta, mohla by představovat jakousi nevyřčenou podmínku.

Za další nedostatek behaviorismu se dá považovat skutečnost, že si svého behaviorálního projevu nemusíme nijak všímat, ale přesto si uvědomujeme, že cítíme nějakou chuť nebo potřebu. Stejně tak i v případě pozorování druhých osob – představme si situaci, kdy sledujeme osobu umístěnou v naprosté izolaci. Daná osoba nemůže přijímat žádné vnější podněty, přesto může prožívat silné emoční stavy způsobené například v důsledku sensorické deprivace nebo halucinací, které však z běžného pozorování přirozeně nemůžeme získat.⁷⁴

⁷⁴ TVRDÝ, *Nesnáze introspekce*, s. 72.

Psychologická kritika behaviorismu

Behaviorismus si v oblasti psychologie držel výsadní pozici téměř po celou první polovinu dvacátého století. Dala by se však nalézt i určitá negativa dlouhodobé dominance behaviorismu. Jeho zastáncům bývá zpravidla vyčítána především rezignace na zkoumání lidského vědomí, studium myšlení, řeči a dalších lidských projevů. Kritici se domnívají, že lpění behavioristů na ideálu přísné vědeckosti mohlo v některých oblastech psychologie zbrzdit či narušit její vývoj.⁷⁵

Behavioristická tradice, jak již bylo zmíněno, ve Spojených státech po dlouhou dobu převládala, nicméně i tak byla z počátku ve dvacátých letech konfrontována s myšlenkami tvarové psychologie – gestaltu, jejíž představitelé byli hosty na Clarkově univerzitě, pro psychologii významné především díky jejímu prvnímu prezidentovi G. Stanlym Hallovi, který se zasloužil o vznik Americké psychologické asociace.⁷⁶ Přednášky hostujících profesorů vyvolaly značný ohlas, nicméně behaviorismus se už tehdy v americké psychologii stával dominujícím směrem.⁷⁷

Tvaroví psychologové na behaviorismu kritizovali především antimentalistický přístup, s nímž byli v zásadním rozporu. Jeden z představitelů gestaltismu, Kurt Koffka, směřoval svoji kritiku především k teorii učení jakožto řetězci asociací vzniklých na základě získání odměny (jak vyplývalo z experimentů se zvířaty). Učení podle něj vzniká prostřednictvím reorganizace myšlení předtím, než pokusný objekt odměnu přijme – tuto teorii dále rozpracoval ve svých dalších dílech.⁷⁸

Antipatie mezi oběma směry byly tedy velmi zjevné a vzájemné. Teorie tvarové psychologie byly oproti tomu behavioristy vnímány jako „*návrat k pochybnému a nevědeckému nativismu*“.⁷⁹ Proto se v americkém prostředí v této době neměly šanci více prosadit. Později, kdy behavioristická tradice začala postupně slábnout, však daly prostor myšlenkám kognitivní revoluce.⁸⁰

⁷⁵ PLHÁKOVÁ, s. 166.

⁷⁶ [www.clarku.edu](https://www.clarku.edu/about/history-and-traditions/) [online] 2019. [cit. 15. 4. 2019]. Dostupné z: <https://www.clarku.edu/about/history-and-traditions/>

⁷⁷ HUNT, s. 290

⁷⁸ Tamtéž, s. 287 – 288.

⁷⁹ Tamtéž, s. 290.

⁸⁰ Tamtéž, s. 286.

V 50. a 60. letech se v USA zrodil další významný psychologický směr – kognitivní psychologie. Zakladatelé tohoto směru kritizují behaviorismus především kvůli absenci zkoumání poznávacích procesů. Kognitivní psychologové naopak zdůrazňují, že pro pochopení chování jedince hrají subjektivní mentální stavy důležitou roli. Proto považují za nedostačující zaměřit se výhradně na vnější projevy chování, neboť neposkytuje úplné vysvětlení lidského chování. Vnitřní manipulace s psychickými obsahy na něj má významný vliv, proto by se její zkoumání nemělo opomíjet.⁸¹

Kritika behaviorismu z pohledu kognitivních psychologů

K významným stoupencům kognitivismu bezpochyby patří George A. Miller. Při svém studiu psychologie se zaměřoval na výzkum lidské řeči, což jej přimělo k pochybnostem ohledně přijatelnosti behavioristických přístupů. Byl výrazně ovlivněn také Noamem Chomskym, zejména jeho syntaktickou teorií řeči. Podle něj může mít psychologie jakožto vědecká disciplína šanci na úspěch jedině tehdy, pokud znovu zavede do své terminologie mentalistické pojmy.⁸²

Další ze stoupenců kognitivismu je Ulric Neisser, původem německý psycholog působící v USA. Behaviorismus kritizuje zejména pro odmítání mentálních fenoménů jakožto spekulací či dokonce klamu. Připisuje nicméně behaviorismu z určitého hlediska ve výzkumu lidské psychiky důležitou funkci, neboť naše vědění o světě nezbytně vychází ze sensorických vstupů.⁸³

Pro „kognitivní revoluci“ je příznačné její poměrně rychlé sblížení s teoriemi umělé inteligence, protože model počítače představuje něco, co je ve zřetelném rozporu s behavioristickými principy. Na druhou stranu by toto pojetí s behavioristickou ideou mechanicismu v zásadě nemuselo být v rozporu, protože i vnitřní struktura počítače je tvořena soustavou elektrických obvodů – stejně jako v lidském mozku soustava nervových oběhů, která funguje na bázi mechanického propojování stimulů a reakcí. Podobnou představu analogie lidské nervové soustavy a jejího mechanického modelu koneckonců

⁸¹ PLHÁKOVÁ, s. 227 – 229.

⁸² Tamtéž.

⁸³ PLHÁKOVÁ, s. 232.

zastával i Clark L. Hull. Nabízí se tedy otázka, proč se potom model počítače stal pomyslným symbolem revolučního svržení behaviorismu a ne tedy jeho evolučního zdokonalení.⁸⁴

Zdá se, že behaviorismus ve své původní podobě je již v dnešní době překonán. Ukázalo se, že přísně materialistické pojetí psychologických fenoménů neposkytuje jejich dostatečné vysvětlení. S narůstajícím počtem „anomálií“, které byly v rozporu s behavioristickými představami o způsobu chování, se vysvětlení jejich prostřednictvím začalo jevit jako neúčinné a proto bylo třeba nalézt nové způsoby, které by poskytly přesnější vysvětlení těchto fenoménů. Ve světle těchto pochybností začínají teorie o mozku, jakožto černé skříňce postupně ztrácet na významu. V nových teoriích se naopak jeví jako nezbytné mentální stavy a fungování mozku do snahy o vysvětlení daných fenoménů opětovně zahrnout. Také proto se – jak můžeme vidět – nově vznikající teorie ve druhé polovině dvacátého století s behavioristickými koncepcemi kriticky vypořádaly.

Vývojová psycholožka Alison Gopnik se rovněž staví odmítavě ke starším formám behaviorismu, které spatřuje jako příliš teoretické a málo empirické, přestože se většina předních behavioristů explicitně hlásila k experimentální metodě. Alison Gopnik kritizuje jednak Skinnera, ale stejně tak i jeho hlavního oponenta Noama Chomského ze stejného důvodu – i jeho teorie podle ní nejsou experimentálně ověřené. Její kritika míří především na teorie ohledně osvojování jazyka malými dětmi, jelikož tyto teorie postrádají empirické potvrzení. Sama provedla několik experimentů s dětmi v předškolním věku a její závěry se překvapivě v mnoha ohledech shodují se staršími spekulacemi Gilberta Ryla a analytického behaviorismu. Zažité přesvědčení, že vlastní mentální stavy poznáváme diametrálně odlišným způsobem než mentální stavy druhých osob, je podle ní chybné a při vědeckém testování nemá šanci obstát. Na základě provedených experimentů dochází k závěru, že u jednodušších emočních stavů lze použít metodu introspekce, u abstraktních emočních stavů zpravidla používáme stejnou metodu jako při zkoumání ostatních myslí, tedy inferenci obecných závěrů.⁸⁵

⁸⁴ PEREGRIN, Jaroslav, Kognitivní kontrarevoluce?, *Filosofie dnes* 2012, 4(1), s. 29.

⁸⁵ TVRDÝ, s. 73 – 75.

Kriticky se k behaviorismu vyjadřuje i další psychologický směr a to humanistická psychologie, která vznikla v šedesátých letech dvacátého století. Zaměřuje se na člověka jakožto jedinečnou bytost, proto se zdá být s behaviorismem v přímém rozporu. Jedním z představitelů tohoto psychologického směru je americký psychiatr William Glasser, který neuznává behavioristy zdůrazňované deterministické lidské chování, což v zásadě odporuje jeho humanistickému zaměření. Místo toho se snažil o propojení behavioristických a humanistických přístupů. Behavioristické metody, které v terapii používá, vychází z jeho humanistického zaměření a mají sloužit k dosažení změny chování klientů.⁸⁶

⁸⁶ KOHOUTEK, *Dějiny psychologie pro pedagogy*, s. 69 – 70.

Shrnutí vlivu behaviorismu

Z historického hlediska se zdá být patrné, proč vlastně behavioristické hnutí vzniklo. V devatenáctém století se psychologie teprve začala osamostatňovat jakožto nezávislá disciplína, její metody však byly silně v rozporu s pozitivistickým naladěním dané doby. Nelze se tedy divit, že byla akademickou společností považována za spekulativní filosofickou disciplínu, a ne jako plnohodnotná věda. Mnoho badatelů se proto pokoušelo napravit reputaci psychologie právě vytvořením metody, jež bude stát na přísně objektivních, měřitelných a pozorovatelných základech. To vše dalo podnět ke vzniku psychologického směru, který by splňoval požadavky své doby a držel se materialistických zásad, což behaviorismus takřka jednoznačně splňoval. Také proto si svoji výsadní pozici udržel téměř po celé půlstoletí a měl značný vliv i v dalších oblastech – především ve filosofii mysli, kde se projevoval jako protiklad k fenomenologické tradici.⁸⁷

V psychologické rovině by se význam behaviorismu dal ztotožnit i se soudobým naladěním americké společnosti, především díky snaze o maximálně objektivní poznání, což se v nejisté době mohlo tím spíše jevit jako účinnější, než vynakládat úsilí ve snaze o poznání něčeho objektivně nepřístupného, vědecky nepopsatelného až mystického jako vnitřní mentální procesy.⁸⁸

Paradoxně však lpění behavioristů na naprostém vytěsnění mentálních stavů z předmětu psychologického zkoumání způsobilo, že se tento směr v dané oblasti více nerozvíjel, což mělo za následek jeho postupnou stagnaci a úpadek. Ukázalo se, že se behavioristé začali potýkat s problémy uspokojivě vysvětlit i závěry vlastních experimentů. Behavioristické teorie se s mnohými nově zjištěnými skutečnostmi, které nezapadaly do striktně antimentalistické koncepce, nedokázaly vypořádat, a také proto byly následně vytlačeny především poznatky kognitivní vědy, která po dlouhé době opět připomněla důležitost mentálních procesů.

Objevily se i velmi kritické antibehavioristé ohlasy – například až extrémní názor psychologa Neheminaha Jordana, pro něhož dlouhodobé působení behaviorismu představovalo pro psychologii naprosto neplodné období, které nepřineslo v dané oblasti žádný poznatek.⁸⁹

⁸⁷ TVRDÝ, s. 65.

⁸⁸ HUNT, *Dějiny psychologie*, s. 234.

⁸⁹ Tamtéž, s. 266.

Nicméně pozitivní přínos dal by se jistě najít, zejména díky poznatkům experimentální psychologie zaměřené na motivaci a učení.⁹⁰ Další oblastí, v níž jsou poznatky behaviorismu zužitkovány i v současnosti, je bezesporu psychoterapie. Zde hovoříme o kognitivně behaviorální terapii, kde z behavioristických poznatků využívá metody klasického a operantního podmiňování. KBT se v dnešní době hojně využívá při léčbě různých psychických poruch.⁹¹

Pokud bychom si tedy chtěli položit otázku, zda behaviorismus přežívá i v dnešní době, odpověď by zněla ano, ale nikoli ve své původní formě. Behaviorismus ve své původní radikální podobě, je již dnes patrně považován za překonaný. K jeho úpadku z velké části přispěla kognitivní věda, která poukázala na omezenost jeho přístupu ke zkoumání lidské mysli. Nicméně v oblastech psychoterapie je i dnes hojně využíváno poznatků behaviorální terapie, která má v behaviorismu základ. Behavioristické poznatky tedy v umírněné a modifikované podobě (v důsledku slučování s poznatky novějších věd) ve výzkumu lidské mysli přežívají i dnes.

⁹⁰ NAKONEČNÝ, Milan, 1970, Malý sociologický slovník, *Sociologická encyklopedie* [online]. NEŠPOR, Z., Sociologický ústav AV ČR, Praha 2017. [cit. 14. 4. 2019]. Dostupné z: [https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Behaviorismus_\(MSGS\)](https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Behaviorismus_(MSGS)).

⁹¹ PRAŠKO, Ján et al., s. 16 – 18.

Závěr

První kapitola této práce je věnována počátkům behaviorismu a odůvodnění jeho vzniku v kontextu historických okolností. Zmiňuji zde důvody, proč se behaviorismus právě v americkém prostředí tolik ujal a udržel si své výsadní postavení po tak dlouhý čas. Dále jsou zde pojednáni předchůdci behaviorismu – představitelé ruské reflexní školy, kteří významně ovlivnili americké myslitele.

Druhá kapitola této práce je věnována analytickému behaviorismu. Pojednává se zde o tom, jakým způsobem se behavioristické smýšlení promítalo do oblasti filosofie jazyka a jak ovlivnilo její představitele, především Gilberta Ryla a Rudolfa Carnapa.

Třetí kapitola se věnuje psychologickému behaviorismu. Zde jsem se zabývala především významným představitelem a zakladatelem behaviorismu Johnem B. Watsonem a jeho hlavními myšlenkami. Dále je zde také zmíněna další fáze vývoje tohoto směru zvaná neobehaviorismus, její hlavní představitelé a rozdíly oproti ranému Watsonovu behaviorismu. V neposlední řadě je zde pojednán přínos behaviorismu současné psychologii, způsob, jakým se behavioristické myšlenky prolínaly s novými přístupy ke zkoumání lidské mysli a v jakých oblastech se behavioristické koncepce v určité formě dochovaly dodnes.

Následující kapitola je věnována filosofické a psychologické kritice behaviorismu. V úvodu čtvrté kapitoly jsou popsány příčiny, proč se do té doby dominující psychologický směr behaviorismus přestal dále vyvíjet, což nakonec vedlo k jeho postupnému úpadku a rostoucím kritickým ohlasům. Zmiňuji zde argumenty významného lingvisty Noama Chomského, jehož kritika by se dala zařadit do obou zmíněných pohledů, filosofického i psychologického. Filosofickému pohledu spíše odpovídá další kritický argument a to z pohledu funkcionalismu a jeho představitele Hilaryho Putnama. Zde se pomocí metody komparace behavioristických a funkcionalistických postojů pokouším o vysvětlení hlavních rozdílů těchto dvou směrů. Dalším pojednáním této kapitoly je psychologická kritika behaviorismu z hlediska kognitivních věd, která rovněž postihuje filosofickou i psychologickou rovinu, protože její poznatky měly významný vliv na dodnes přežívající formu behavioristických koncepcí (po spojení s poznatky kognitivní psychologie daly vzniknout kognitivně-behaviorální terapii). Z pohledu psychologického je zde nastíněna kritika z řad

představitelů nových směrů jako například humanistická psychologie, případně propojení poznatků behaviorismu s jejími metodami.

Závěrečná kapitola stručně shrnuje záměry této bakalářské práce, tedy zohlednění historického přínosu behaviorismu jakožto psychologického směru a jeho prolínání s filosofickými oblastmi. V neposlední řadě zmiňuje přínos behaviorismu současnému výzkumu lidské mysli, v jaké podobě se jeho poznatky dochovaly a oblast, v níž se v současnosti nejvíce uplatňují.

Seznam literatury

BERAN, Ondřej, Ryle, čtenář Austenové. Behaviorismus jako průhled do lidských srdcí, *Filosofický časopis*, 2018 66(1), s. 75 – 96. ISSN 0015-1831.

BLOCK, Ned, Troubles with Functionalism, In: BEAKLEY, Brian, LUDLOW, Peter, *The Philosophy of Mind: Classical Problems/ Contemporary Issues*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts 1992. p. 69 – 71. ISBN 0-262-52167-9.

CARNAP, Rudolf, Psychology in Physical Language, *Erkenntnis* 1932/33, 3. 10742.

HEMPEL, Carl, *The Logical Analysis of Psychology*, [online], 1949. [cit. 30. 3. 2019] Dostupné z: <http://web.csulb.edu/~cwallis/382/readings/482/Hempel.logical.analysis.psych.1949.pdf>

HUNT, Morton, *Dějiny psychologie*, Praha: Portál 2000. ISBN 80–736–175–1.

CHOMSKY, Noam, The Review of Verbal Behavior, *Language*, 1959, 35(1) 2658. p. 26 – 58. 2658.

KOHOUTEK, Rudolf, *Dějiny psychologie pro pedagogy*, Brno: Masarykova univerzita 2008. ISBN 978-80-210-4540-8.

NAKONEČNÝ, Milan, 1970, Malý sociologický slovník, *Sociologická encyklopedie* [online].

NEŠPOR, Zdeněk, Sociologický ústav AV ČR, Praha 2017. [cit. 14. 4. 2019]. ISBN 978-80-7330-308-2. Dostupné z: [https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Behaviorismus_\(MSgS\)](https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Behaviorismus_(MSgS))

NOSEK, Jiří, *Mysl a tělo v analytické filosofii*, Praha: Filosofia 1997. ISBN 80-7007-091-9.

PEREGRIN, Jaroslav, Kognitivní kontrarevoluce?, *Filosofie dnes*, 2012, 4(1). s. 20 – 35. ISSN 1804-0969.

PLHÁKOVÁ, Alena, *Dějiny psychologie*, Praha: Grada 2006. ISBN 978-80-247-0871-3.

POLÁK, Michal, *Filosofie mysli*, Praha: Triton 2013. ISBN 978-80-7387-742-2.

PRAŠKO, Ján et al., *Kognitivně behaviorální terapie psychických poruch*, Praha: Triton 2007. ISBN 978-80-7254-865-1.

PUTNAM, Hilary, Brains and Behavior, In: BLOCK, Ned, *Readings in Philosophy of Psychology Volume I.*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1980. p 24 – 36. ISBN 0-674-74876-X.

PUTNAM, Hilary, The Nature of Mental States, In: Rosenthal D. (ed.), *The Nature of Mind*, Oxford University Press, Oxford 1991, s. 197–203.

RYLE, Gilbert, *The Concept, of Mind*, London: Hutchinson 1949. ISBN 0-203-87585-0.

TVRDÝ, Filip, *Nesnáze introspekce*, Praha: Togga 2015. ISBN 978-80-7476-095-2.

WATSON, John B., *Behaviorism*, [online] 1924. [cit. 31. 3. 2019] Dostupné z: <https://archive.org/details/behaviorism032636mbp/page/n93>

WINSTON, Morton, *Chomsky*, Bratislava: Albert Marenčin 2004. ISBN 80-88912-53-9.

www.clarku.edu [online] Clark University 2019. [cit. 15. 4. 2019]. Dostupné z: <https://www.clarku.edu/about/history-and-traditions/>

Resumé

This bachelor thesis is focused on origin and historical development of behaviorism in the philosophical and psychological field. The aim of this thesis is to point at reasons of its origin and its contribution to current research of human's mind.

In this bachelor thesis are described the main characteristics of psychological behaviorism and its most important representatives. I also mention the impact of behaviorism to other philosophical fields like the philosophy of language in concepts of Gilbert Ryle or Rudolf Carnap.

Last but not least there are mentioned critical philosophical and psychological arguments against behaviorism by the functionalist philosopher Hilary Putnam and findings of the cognitive science.